

Prof. dr SOPHIA ADAM-MAGNISALI

Panteion University of Social and Political Sciences

Porozumienia monetarne w starożytnej Grecji

Pierwszego stycznia 2002 r. wprowadzono do obiegu pieniężnego euro w jedenastu krajach Europy. Z tym dniem grecka *drachma* – podobnie jak i waluty innych krajów – przeszła do historii. Ustanowienie nowej waluty europejskiej stało się pretekstem do podjęcia wielu inicjatyw z tym faktem związanych, takich jak organizowanie konferencji, wystaw, *etc.*, przedmiotem których uczyniono historię pieniądza.

Badania numizmatyczne ukazują jednak, że idea wprowadzenia wspólnej waluty sięga swymi korzeniami czasów starożytnej Grecji. Stąd przedmiot niniejszego opracowania uczyniono dokonanie oglądu form, jakie przybierała idea integracji środków płatniczych oraz historycznych uwarunkowań, które doprowadziły greckie państwa-miasta (*polis*) do jej realizacji, a w niektórych przypadkach nawet do narzucenia (*impose*) im wspólnego systemu monetarnego.

Zamysł posługiwania się pieniędzmi w postaci monet, które obecnie są używane w transakcjach pieniężnych na równi z banknotami, pochodzi z drugiej połowy VII w. p.n.e.¹ Wcześniej – to jest w okresie poprzedzającym epokę żelaza i systemu monetarnego – obrót handlowy był realizowany w postaci wymiany różnego rodzaju towarów, w tym owiec i wołów. Terminologicznym nawiązaniem do tego okresu są wyrazy łacińskie, takie

¹ Obecnie numizmatycy w zasadzie akceptują tę datę wprowadzenia do obiegu monety. W literaturze przedmiotu spotkać można jednak wypowiedzi, zgodnie z którymi wprowadzenie monety do obiegu nastąpiło w późniejszym okresie. M. J. Price (ed.), *Coins – An Illustrated Survey 650 BC to the Present Day*, London 1980; J. Williams (ed.), *Money. A History*, London 1997.

jak *pecunia* (oznaczający w języku łacińskim pieniądz, wywodzący się od słowa *pecus* – owca, albo *caput* – głowa) i angielskie, takie jak *pecuniary* i *capita*. Późniejsze użycie metali jako środka wymiany, w znaczący sposób usprawniło obrót towarowy, mimo że początkowo *talenty* miały stosunkowo duże rozmiary i przez to były niewygodne w użyciu. Pod koniec VIII w. p.n.e. używano żelaznych rożnów, które pełniły dwojaką rolę: były jednostką płatniczą a zarazem wykorzystywano je do pieczenia mięsa. Używano ich powszechnie, na co wskazuje nazwa greckiej *drachmy*, która pochodzi od tej właśnie jednostki monetarnej (sześć rożnów stanowiło równowartość jednej *drachmy*), a dosłownie od czasowników: *dratwo* – trzymać i *draks* – dłoń. Tylko sześć rożnów mogło być utrzymanych w dłoni i to właśnie wpłynęło na ustanowienie jednostki monetarnej – jednej *drachmy*.

Pierwszy pieniądz mający formę monety wykonany był z elektronu, naturalnie występującego stopu złota i srebra, bitej – jak się przyjmuje – zarówno w regionie Lidii (według przekazu Herodota), jak i Jonii (dokładna lokalizacja nie jest jednak możliwa). W latach 1904–1905, podczas prac archeologicznych prowadzonych przez badaczy brytyjskich w świątyni Artemidy w Efezie, odnaleziono pewną liczbę najstarszych monet. Były to małe monety o różnych rozmiarach z wizerunkiem lub symbolem wybitym tylko na jednej stronie. Jak można sądzić, to różnicowanie wynikało z niejednakowych standardów jednostek wagi, określanych przez władcę, który emitował te monety, nieznanego współczesnej nauce².

W każdym razie, idea bitej monety, bez względu na to, czy pochodziła z Jonii czy Lidii, szeroko rozpowszechniła się w Eginie, ponieważ na początku VI w. p.n.e. to właśnie Egina, a później Ateny i mniej więcej w tym samym czasie Korynt były pierwszymi greckimi państwami-miastami emitującymi monety.

I

Monety o zasięgu ponadregionalnym

W większości miast greckich bito monety, ale oczywiście nie wszystkie z nich były w obiegu tak samo rozpowszechnione, czy funkcjonowały w nim równie dobrze. Jak to ustalono na podstawie znalezisk, pierwsze prawdziwie „silne” monety pochodziły z Eginy, Aten i Koryntu.

² W połowie VI w. p.n.e. (a być może jeszcze wcześniej) monety wykonane z elektronu były stopniowo wypierane przez monety złote i srebrne, poza miejscami takimi, jak Mytilene, Fokis, Lampsakos, Kizykos, Chios.

1. Egina

Egina odgrywała wiodącą rolę na Zachodnim Wybrzeżu Morza Śródziemnego i na Bliskim Wschodzie dzięki prowadzonej wymianie handlowej, również z wykorzystaniem własnych statków.

Egejski *stater* znany jako „żółw” (*chelon*), gdyż przedstawiał żółwia morskiego (na awersie), był około 570 r. p.n.e. bity w wielkich ilościach, co spowodowało jego rozpowszechnienie na terytorium Grecji, na Wschodzie oraz w obrocie handlowym między wyspami. Egejska moneta zdominowała obieg pieniądza na około 100 lat. Kiedy Ateny, po wyparciu Eginy, przejęły dominującą rolę na morzu w 457 r. p.n.e., miejsce egejskiej waluty zajął pieniądz ateński. Wpływ waluty egejskiej utrzymał się w wielu miastach na Peloponezie, Tesalii, Cykladach, w południowo-zachodniej Azji Mniejszej, co w praktyce oznaczało przyjęcie egineckiego standardu wagowego monet.

2. Ateny

Pierwszymi monetami bitymi w Atenach, przypuszczalnie pomiędzy 560 a 530 r. p.n.e., będącymi w obiegu aż do końca VI w. p.n.e., były monety nazywane przez numizmatyków *Wappenmünzen*, ponieważ przypuszczalnie emitowały je rody arystokratyczne i ozdabiano je rodzowymi emblematami³. Monety, o których tu mowa, znajdowały się w wąskim obiegu, tylko na terenie Attyki.

Po ustanowieniu demokracji przez Klejstenesa (508/507 r. p.n.e.) i po jej triumfie w V w. p.n.e. Ateny rozwinęły się we wszystkich dziedzinach życia (politycznego, finansowego, kulturowego), osiągając szczyt swego rozkwitu w okresie przypadającym na czas po zwycięskich wojnach z Persami. Moneta ateńska miała szczególne znaczenie, ponieważ jej zasięg był znacznie większy niż jakiegokolwiek innej monety w przeszłości. *Tetradrachmy* wprowadzone w 520/510 r. p.n.e. – z głową bogini Ateny na awersie i sową (*glauks*), uświęconym symbolem bogini na rewersie, z tego powodu zwane „sówkami” – zdominowały rynek śródziemnomorski⁴.

Około 480 r. p.n.e. w Atenach użyto srebra wydobywanego w Laurion do bicia dużej ilości monet, po to, by pokryć nimi wydatki związane z budowaniem arcydzieł architektury, którymi Perykles przyozdobił Akropol.

³ J. H. Kroll, *From Wappenmünzen to Gorgoneia to Owls*, ANS Museum, Notes 26 (1981), s. 1–32; C. M. Kraay, *Coins of Ancient Athens*, Newcastle 1968.

⁴ Ten ikonograficzny typ monety pozostał w zasadzie niezmienny aż do końca starożytności klasycznej. Por.: C. G. Starr, *Athenian Coinage 480–449 BC*, Oxford 1970; H. Nicolet-Pierre, *L'oiseau d'Athènes, d'Égypte en bactriane: Quelques remarques sur l'usage d'un type monétaire à l'époque classique*, Bulletin de Correspondance Hellénique, 1986 Supplément XIV, s. 365–376; J. H. Kroll, *The Greek Coins*, The Athenian Agora, XXVI, Princeton 1993.

Przez blisko pięć wieków, a w szczególności od późnych lat VI w. p.n.e. do połowy I w. p.n.e. – ateńska moneta odegrała znaczącą rolę w ekonomii. Monety pochodzące z IV i III w. p.n.e., poprzedzające monety emitowane przez Aleksandra Wielkiego, upowszechniły się na wschodzie, co więcej – *tetradrachmy* z II w. p.n.e. były szeroko używane aż do 40 r. p.n.e., kiedy to przestały być bite. W obiegu monetarnym starożytnego świata zostały zastąpione rzymskim denarem.

3. Korynt

Podobnie jak monety pochodzące z Eginy i Aten, korynckie *poloi* „żrebiątka” były szeroko używane zarówno dla celów wymiany handlowej, jak i ekspansji politycznej Koryntu zakładającego wówczas wiele kolonii. Także jego wyjątkowe położenie geograficzne – w przesmyku, a ściślej tam, gdzie Peloponez łączy się z Grecją – jak i jego dwa porty Kenchreai na wschodzie i Lechajon na zachodzie sprawiły, że monety korynckie chętnie wykorzystywali żeglarze płynący ze wschodu na zachód oraz osoby podróżujące z północy na południe.

Najstarsze monety Koryntu datowane są na tę samą epokę co monety „Wappenmünzen” z Aten. Monety te przedstawiały Pegaza na awersie, na rewersie zaś przybijany był prostokątny stempel tworzący zagłębiony kwadrat (*quadrum incusum*). W 515 r. p.n.e. głowa Ateny pojawiła się na rewersie. Monety z tymi symbolami (Pegaz i głowa Ateny) przetrwały w niezmienionej postaci przez dwa wieki, niemal do końca IV w. p.n.e.

Począwszy od VIII w. p.n.e. Korynt założył wiele kolonii⁵, które zobowiązał do wprowadzenia do obiegu swoich monet. Monety poszczególnych kolonii różniły się od monety korynckiej jedynie inskrypcją *Koppa* (ϙ) – dawnym znakiem rodowej, szczepowej nazwy miasta (*Korinthos*) – która pojawiała się wcześniej na wszystkich jego monetach, a później zastąpiona została symbolami (*initial*) poszczególnych kolonii: Λ – oznaczającym Leukas, Δ – oznaczającym Dyrrachium, Α – oznaczającym Ambrakie, itp.

Zważywszy na szerokie rozpowszechnienie pieniędzy Eginy, Aten i Koryntu na obszarze wokół Morza Śródziemnego i poza nim, współcześni badacze zupełnie słusznie określają je jako „międzynarodowe”. I rzeczywiście, zasadne wydają się spekulacje, że właśnie owo powszechne stosowanie tych monet, być może doprowadziło do uzewnętrznienia pragnienia starożytnych stworzenia czegoś w rodzaju ujednolicenia monetarnego (*monetary uniformity*).

⁵ Były to m. in. następujące kolonie: Syrakuzy, Korfu, a w VII w. p.n.e. liczne kolonie w północno-zachodniej Grecji – Leukas, Dyrrachium, Ambrakia, Apollonia, etc.

II

Wspólny system monetarny

Poza wymienionymi wyżej trzema „międzynarodowymi” monetami będącymi w szerokim użyciu w obszarze znanego świata antycznego, w obiegu znajdowały się także monety bite ze szczególnych powodów⁶. Monety te emitowane były przez różnego typu związki państw-miast wynikające czasami z sojuszy militarnych (*symmachie*), czasami z politycznych konfederacji, porozumień (*sympolitie* lub *koina*), także handlowych, czasami zaś z powodów religijnych (*amfiktionie*).

Monety tych federacji lub związków nie były tak rozpowszechnione jak waluta „międzynarodowa”, jako że bito je w związku z ekspansją polityczną lub dla zaspokojenia doraźnych potrzeb (np. z przeznaczeniem na wypłatę żołdu). W dodatku, większość z tych miast nie miała potrzebnej ilości metalu do bicia monet, w rezultacie więc ich obieg terytorialny był limitowany zarówno zasięgiem geograficznym, jak i ciągłością emisji, stąd ich znaczenie ekonomiczne było relatywnie małe.

1. Sojusze

Terminem „sojusze” (*symmachie*) określa się militarne związki zawierane między państwami-miastami.

W 478/477 r. p.n.e. Ateny doprowadziły do połączeń Związkiem Morskim wielu miast zlokalizowanych wokół nich w tego rodzaju sojusz, zwany Pierwszą Ligą Ateńską. Sojusz ten zawarto w celu wyparcia wojsk perskich stacjonujących w miastach greckich. Na mocy dekretu⁷ z V w. p.n.e. Ateny zobowiązały wszystkie sprzymierzone państwa-miasta Związku do używania ateńskiej *tetradrachmy*, jak i do stosowania attyckich standardów wag i miar.

Około 394 r. p.n.e., po zakończeniu wojny peloponeskiej i po pokonaniu Aten, niektóre miasta położone wokół Morza Marmara (Bizancjum, Kizykos), na południowo-zachodnim wybrzeżu Azji Mniejszej (m. in. na Samos, w Efezie, Iassos i Knidos), Rodos i prawdopodobnie Lampsakos na Hellesponcie postanowiły połączyć się w militarne sojusze, by przeciwstawić się Sparcie. Sojusz ten emitował srebrne monety – *tridrachmy* przedstawiające Heraklesa na awersie, na rewersie zaś znajdował się emblemat symbolizujący

⁶ J. A. O. Larsen, *Greek Federal States: Their Institution and History*, Oxford 1968; C. M. Kraay, *Archaic and Classical Greek Coins*, London 1976.

⁷ *Inscriptiones Graecae* I 1453, 2893–99; *The Athenian Tribute Lists* 2.61–68, D. 14; *Inscriptiones Graecae* XII Suppl. s. 216; P. Meiggs-Lewis, *A Selection of Greek Historical Inscriptions*, Rev. ed. Oxford 1988, No. 45, s. 9–14.

poszczególne miasta, co miało podkreślić ich niezależność. Ponadto na monetach tych umieszczano legendarny znak ΣΥΝ, będący skrótem słowa *synmachon* lub *symmachikon* oznaczający, że monety te bite były przez określony związek lub że była to moneta określonego związku.

2. Związki i ligi

Sympolitie były przede wszystkim związkami państw-miast o wspólnych celach, funkcjonującymi jako federacje państw-miast. Monety, które w nich bito, były podobne w typie, a przez to możliwe do odróżnienia jedynie z uwagi na *ethnikon* – monogram (rodowy lub etniczny) lub inny symbol władzy emitującej te monety. Tworzyły one serie monet emitowanych przez ateński Związek Morski oraz związki: Akarnański, Etolski, Epirocki, Tesalski i inne.

Związek Beocji (*Koinon ton Boioton*) uważany jest za najstarszy znany związek⁸. Począwszy od VI w. p.n.e. wszystkie monety pochodzące z miast Beocji posiadały na awersie charakterystyczną tarczę herbową stanowiącą rodowy emblemat tych miast. Pomiędzy 378 a 362 r. p.n.e. *Koinon* przeżywało okres największego rozkwitu; wtedy to Teby były najważniejszym miastem. W latach 379–371 p.n.e. bito tam srebrne monety z tarczą na awersie i amforą na rewersie opatrzone nadto inskrypcją ΒΟΙΩΤΩΝ. Teby zostały podbite w 338 r. p.n.e. przez Filipa II pod Cheroneą, następnie zniszczone przez Aleksandra III w 335 r. p.n.e. Po tych wydarzeniach nie emitowano tam już żadnych znaczących monet.

Innymi wspólnymi monetami były monety Ligi Akarnańskiej. Liga ta utworzona została w ostatnim ćwierćwieczu V w. p.n.e., lecz nigdy nie stała się znaczącą siłą polityczną. Podbicie Akarnanii przez Etolów pod koniec IV w. p.n.e. zmusiło Akarnian do przeniesienia ich centrum życia do Tyrionu. Na początku III w. p.n.e. Arkanianie ujarzmieni zostali przez Epir. Natomiast jeszcze przed upadkiem królestwa Epirotów, Związek Akarnański przeniósł swą stolicę do Lukas, w której w 229 r. p.n.e. utworzono mennicę Związku. W tym okresie⁹, aż do 167 r. p.n.e., Związek emitował srebrne monety o znaczeniu porównywalnym z monetami Związku Etolskiego. W ich wspólnej walucie wykorzystywano symbol boga Acheloosa.

Odkrycia numizmatyków potwierdziły, że Związek Eubejski powstał po 375 r. p.n.e. Jest to także przybliżona data emisji monety bitej zgodnie ze

⁸ P. Salmon, *Étude sur la Confédération béotienne (447/386)*, Palais des Académies, Mém. de la Classe des Lettres, Vol. LXIII, Fasc. 3, Brussels, 1978.

⁹ Pierwsza moneta koinon pochodzi z końca V lub początku IV w. p.n.e. – przyp. S. Adam-Magnisali.

standardami miary i wagi monety Eginy, na której znajdowały się: na rewersie – inskrypcja EYB i głowa nimfy Euabei, zaś na awersie – siedzący cielec. Później, kiedy w 357 r. p.n.e. Ateny przystąpiły do Związku, moneta ta wyparta została przez *tetradrachmę* i *drachmę*, które były opatrzone tymi samymi symbolami, ale tym razem bito je zgodnie z attyckimi standardami wagi.

Związek Epirocki (234/233–167 r. p.n.e.) powstały po upadku monarchii w Epirze, tj. po 234/235 r. p.n.e. emitował wspólną monetę opatrzoną inskrypcją ΑΠΕΙΡΩΤΑΝ z charakterystycznym wizerunkiem Zeusa i Dione z bykiem lub orłem. Obieg tej monety był ograniczony w zasadzie tylko do obszaru Epiru.

Pomiędzy latami 280 a 188 p.n.e. Związek Etolski stanowił najpotężniejszą siłę w centralnej Grecji¹⁰. Związek ten emitował wówczas godne wyjątkowej uwagi monety złote, srebrne i brązowe. Emitowano je przede wszystkim po to, by regulować nimi płatności wojskowe. Moneta Związku zaopatrzona była w inskrypcję ΑΙΤΩΛΩΝ i występowała w kilku odmianach.

Szczególnej wagi związkiem była Związek Achajski. W V w. p.n.e. dwanaście miast achajskich połączonych kultem Zeusa Amariosa lub Homagyriosia stworzyło rodzaj federacji, a wspólny związek tych miast istniał jeszcze w 389 r. p.n.e. Związek Achajski pod wodzą Aratosa z Sykionu prowadził antymacedońską politykę w trzecim ćwierćwieczu III w. p.n.e. W późniejszym okresie zawarł przymierze z Macedończykami przeciwko Sparcie i Etolom, lecz w 198 r. p.n.e. został zmuszony do przymierza z Rzymem przeciwko Macedonii. Polityczna niezależność Achai zakończyła się w 146 r. p.n.e., wraz ze zdobyciem przez Rzymian Koryntu, po czym utworzono tam kolejną rzymską prowincję.

Kiedy peloponeskie miasta były jednoczone pod wspólnym przywództwem, w warunkach systemu demokratycznego takiego, jaki panował w Związku Achajskim – zaczęto używać w nich prawa oraz tych samych jednostek miary i wagi, a także tych samych monet¹¹.

Wspólna moneta została wprowadzona w Związku Achajskim w latach 370–360 p.n.e. Na awersie monety umieszczono głowę Zeusa z wieńcem laurowym, a na rewersie – monogram AX otoczony wieńcem. Monety miast w Związku Achajskim miały własne, charakterystyczne typy rewersów. Fakt, że monety te zostały odnalezione w szczególnie dużych ilościach, świadczy o tym, że znajdowały się one w zwykłym, powszechnym obiegu i nie były emitowane jedynie dla zaspokojenia doraźnych potrzeb, takich jak na przykład wypłata żołdu.

¹⁰ M. Dubois, *Les ligues étolienne et de achéenne*, Bibliothèque des Écoles Françaises d'Athènes et de Rome, fasc. 4, Paris 1885.

¹¹ Obok wspólnej waluty, niektórzy członkowie Związku stosowali swe własne pieniądze.

Związek Tesalski powstał w 196 r. p.n.e., gdy Rzymianie zadeklarowali wolność miastom Tesalii. Pomiędzy 479 a 450 r. p.n.e. „moneta związkowa” była w użyciu w kilkunastu miastach Tesalii – aż do II w. p.n.e. i później: aż do czasów Augusta (27–14 r. p.n.e.). Związek Tesalski emitował monety, które w istocie były ostatnią monetą związku greckiego. Głowy Zeusa, Apollo i Ateny umieszczano na awersie, na rewersie przedstawiano Atenę Itonia lub konia z inskrypcją ΘΕΣΣΑΛΩΝ.

Inne spośród znanych starożytnych związków, w tym Arkadyjski (w latach 480–234 p.n.e.) i Chalkidycki (w latach 432–348 p.n.e.), posiadały pieniądź o niewielkim znaczeniu.

3. Amfiktionie

Ligi powiązane z miejscami świętymi oraz ich kultem nazywano *amfiktioniami*. Najważniejszą z nich była *amfiktionia* Delficka. W skład tej *amfiktionii* wchodziło dwunastu członków reprezentujących różne szczepy, którzy byli odpowiedzialni za świątynię delficką. *Amfiktionia* Delficka odgrywała w znacznej części Grecji wiele ważkich ról, w tym polityczną. W okresie klasycznym, głównie w czasie panowania Filipa II Macedońskiego, kontrola nad centralną Grecją zawsze była powiązana ze sprawami *amfiktionii*.

Po śmierci Filipa, *amfiktionia* emitowała przez stosunkowo krótki okres (w latach 336/335–334 p.n.e) monetę szczególnej jakości, z głową Demeter na awersie i z Apollem siedzącym na omfalosie na rewersie. *Amfiktionia* prawdopodobnie chciała w ten sposób sfinansować przebudowę świątyni delfickiej, używając rezerw walutowych znajdujących się w skarbcu tej świątyni. W drodze emisji tylko tej jednej waluty można było uniknąć znacznych kosztów płaconych urzędnikom zajmującymi się wymianą monet.

* * *

Niektóre porozumienia dotyczące kwestii monetarnych, znane jeszcze w starożytnej Grecji (kurs wymiany, akceptacja monety, *etc.*), zawierane między powiązanimi ze sobą miastami lub między nimi a Atenami, przybierały postać „*symbolai*”¹² – paktów. Znane są paktety dotyczące ściśle spraw monetarnych, takich jak ten, który zawarto między Fokidą a Mytilene. Dokument¹³ z tekstem takiego porozumienia został znaleziony w Mytilene

¹² Co do terminu *symbola* lub *symbolai*, por.: Ph. Gauthier, *Symbola, Les étrangers et la justice dans les cités grecques*, Annales de l'Est., Nancy 1972, s. 62 i n.

¹³ *Inscriptiones Graecae* XII 2, M.N. Tod, *A Selection of Greek Historical Inscriptions*, II, 112.

i datowany jest na mniej więcej 400 r. p.n.e. W dokumencie tym znajduje się część paktu, przedmiotem której uczyniono emisję wspólnych monet bitych z elektronu przez każde z miast zamiennie – w jednym roku przez Mytilene, w następnym przez Fokis.

Dowody numizmatyczne są szczególnie doniosłe i często, z uwagi na brak innych świadectw, niezwykle cenne przy rozwiązywaniu problemów dotyczących historii starożytnego świata. Niezależnie od tego, kontynuacja antycznych wzorców numizmatycznych zdaje się być źródłem inspiracji dla rozważań o współczesnych stosunkach monetarnych¹⁴.

Tłumaczył z angielskiego prof. nadzw. dr hab. KRZYSZTOF INDECKI

SOPHIA ADAM-MAGNISALI

Monetary unions in Hellenic Antiquity (Summary)

The subject-matter of the paper is the presentation of forms in which there was integration of means of payment that led Greek nation-town (*polis*) to the acceptance of a common currency. The pretext for these considerations became the introduction of the monetary circulation in Euro in Greece on 01.01.2002. The author in his article shows that the idea of a common currency was known in the *poleis* already in the 4th century B.C.

On the bases of finds of coins, it was determined that about the year 570 B.C., the Aeginetan *stater*, known also as "turtle" (*chelona*) was in circulation in Greek territory in the east as well as in trade by barter between the islands. This proves also that in reference to Aegina, Athens, Corinth talking about the functioning of coins of international range, and even the expression of them as "international currency" are substantial. A lot of attention is also devoted to the reasons that led to the usage of common coins, as a consequence of making alliances (e.g. military), unions and leagues. Those coins, in the last cases, were minted only on special occasions (e.g. payment to mercenaries) as a result their sphere was relatively smaller. In the assessment of the author, the numismatic proofs are of significant importance, because of the lack of other documents and historical sources, to prove the fact that the idea of monetary uniformity is connected to the history of the ancient world. In order to accentuate this observation, present the example of the owl, which symbol is on the coin that has the value of one Euro. The omission of the existence of monetary agreements already in ancient Greece is therefore not justifiable when considering modern financial relationships.

¹⁴ Sowa znajdująca się na greckiej monecie o wartości jednego euro to wynik inspiracji antyczną ateńską tetradrachmą (sówką).